

TE TOA TAKITINI

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

Nama 108

HASTINGS

Hepetema 1. 1930

TE HAERE A TE PIHOPA O AOTEAROA KI RAROTONGA.

No nga ra timatanga o te marama ka hori nei ka whakaa-ro te Minita mo nga Mea Maori kia tonoa e ia te Pihopa o Aotearoa kia haere ki Rarotonga ki te hararei ma ana. i i ma roa e oke ana i runga i tona mate nui i takoto ai i roto i te hehipera i Rotorua. i tapatapahia ai e nga takuta matau. he tikaro i nga pakiaka o te mate e tupu ana i roto i tona tinana. He mahinga nui na te matauranga ka puta mai ia i roto i era mahinga a nga takuta. a ka tika nei kia whakata ia i runga i tana mahi nui e whakawhaiti haere nei ia i nga korero. me nga tikanga hei whakahaere i Te Haahi Maori. me kore e tupu matamato i roto i enei ahua whakawhiwhinga i Te Haahi Maori ki enei ahuatanga hou kua timatatia nei.

He nui tonu hoki te ruarua o nga whakaaro. tauteko. pechi ranei i tana haere hararei. notemea i tupono tonu ki roto i te wa kua he mai nei to tatou hoa aroha ara a Takuta Maui Pomare. i he mai ra ki Karewhonia. waahi hauauru o Amerika. Na reira ahakoa te whakaaro whakata i te Pihopa. ko te tabi wahanga ia o te iwi i mahara kia noho tonu mai ia i enei marae. me tona Iwi Maori. kua aere ake nei te tahi. me te ngakau ki te whai haere i ana kupu me tana ahuatanga katoa. na reira haere rawa ake. ruma tonu te mahara me te ngakau kaiponu. maharabara hoki akuanei ra pehea ai. Kite atu ai ano ranei e ora mai ana. kaore ranei. I runga i tenei

He mea Panui e Rev. P. Hakiwai me P. H. Tomoana. he mea ta e te
Cliff Press, Queen Street. Hastings. H.B.

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

Te Toa Takitini

Te Utu mo te Pepa 10/- i te tau,

Me penei nga reta "Te Toa Takitini," Box 300, Hastings.

2134

TE TOA TAKITINI Hepetema 1, 1930

ahua tonu te ngakau, ko te rongu rawa ka urutomokia mai "Aue! kua tahuri te waka i Te Pihopa ara a Tahiti. Ko etahi i korero "Kua mate to koutou pihopa" i runga i te ngakau ahua whakatonga. He pai tonu tera ahuatanga ki te ngakau kararehe, engari kei te he ki te ngakau karaitiana.

He maha nga whakaaro i whakapae i roto tumanako ai kia waimarie mai taua hunga, ara rawa ia ko te Pihopa Maori kia hoki ora mai ki te maatua-a-iwi, notemea he turanga i roto i Te Haahi i mahia nuitia e nga matauranga mo te ngakau maori o roto i Te Haahi Mihingare.

Na te mea ano ka u mai ki te wa kaainga koia ka pakaru te roimata me te ngakau mamae mo tenei oraititanga.

No te Paraire nei ka tae mai Te Pihopa ki te kaainga. I taua ra me Te Ratapu i hui nga morehu o Heretaunga, mahue ake te ahuatanga ki nga Haahi ko te koiwi tangata tonu e kume ana i tena i tena kia huihui mai ki Te Kohupatiki kia rere rawa te roimata aroha, te ngunguru koa, te ngakau tuku whakawhetai, whakamoemiti ki te Runga Rawa mo ana manaakitanga i tenei o tatou Kai-arahi ki nga huarahi o Te Whakapono kua eke nei tenei kupu a Te Matua mo Te Iwi Maori, ka hui nei matou ki te pohiri mai i to tatou Matua, i to tatou hoa, i ta koutou pononga e nga marae maha o te motu. Na matou nga kupu pohiri, nga roimata aroha, nga manaakitanga i taua ra otira na tatou katoa e noho mamae mai na koe i tera wahi i tera wahi.

Ka ea pea i a matou to tatou ngakau?

Na konei ta koutou pepa e whakaatu nei i tenei ra nui, ra whakamoemiti, mo Pihopa Aotearoa.

Ko ana kupu nunui i whakatakoto ai kia puta he kupu whakamoemiti ki Te Mea i Te Waahi Ngaro mo Ana manaakitanga."

Koia enei ko ana whakamarama i te ahuatanga o taua aitua:—

He nui tonu nga mea i korero atu kia ia kia kaua hei haere kei pera me Pomare, ka hoki pungarehu mai. Ko te

kupu a tona taina i te mea e poroporoaki atu ana kia ia i te wapu i Poneke. Kei te mohio ranei koe koia tenei ko te haerenga whakamutunga o Tahiti e totohu ai?

Ka rere te tima nei, tino marama to ratou kite i te kaha o te wiri o taua tima. I tae rawa hoki ia ki te taha titiro iho ai, kite tonu ia i te kaha o te ngarue o nga taha, me te awangawanga i roto i tona ngakau.

TE TOTOHUTANGA O TE TAHITI.

I to matou rerenga atu i Poneke kaore rawa i maharatia tera e pa he raruraru ki to matou tima ki a te Tahiti. Otira i ahua matakau tonu etahi o matou ki te kaha o te wiriwiri o to matou tima. I patai ano ahau ki tetahi o nga apiha: "he aha i penei rawa ai te kaha o te wiriwiri o te tima nei?" Ka utua mai "Na te mania o te tima i te kore utanga i pena ai."

He Turei te ra i rere atu ai matau. Ao ake he Wenerei ko te 13 o Akuhata, ao ake he Wenerei ano, he 13. kia rite ai ki nga ra o tera taha o te ao. Engari kei te hokinga mai kotahi te ra e mahue ana, ara peke atu i te Wenerei ki te Paraire, kaore he Taito kia eke ai ki nga ra o tenei taha o te ao.

No te ata o te Paraire i te 4:30 rongo matau i te pakarutanga o te maitai pupuri mai i te hoe i te taha katau o te kei. Pera tonu te kaha o te wiri o te tima ano he ru whenua. I muri tata iho kua mate katoa nga raiti o te tima, a kua tae hoki nga tuari ki te whakaara i nga pahihī me te tono atu kia kakahuria o ratou kakahu me nga poito ka piki ai ki te poroa o runga. I tera w akua kore i ata haere te hikoi a te apiha a te heramana he oma kaha tonu nei, ki tana mahi, ki tana mahi. Te pakarutanga o te maitai pupuri mai i te hoe (propeller) kaore i tere te whakamutu i te huri o te mihini o te tima. Ka pua haeretia te wahi o te maitai nei i mau atu ki te iniana, ka tapahi haere i raro o te kei. Kaore rawa i roa kua tae ki te tekau matahi putu te hohomu o te wai i roto i te engineroom. I uaua rawa te katinga i nga tatau arai i te wai kei uru ki te rahinga atu o te tima. He mea ruku ki roto i te wai i taea ai. I tenei wa kua maaku nga tainamo (dynamo) ka kore he hiko mo nga raiti, ka kore hoki he hiko mo te waea takiwa (wireless). I tenei wa ko te mahi a nga heramana he utuutu i te wai i roto i nga rua takotoranga taonga (hold) nama 3. me te nama 4. kei runga tonu ake o te kei. He mea whakamau he kaaho ki te windlass mihini, ka tuku

ihō ki roto ki te hold ka kukume ake ka riringi. E rua nga kaaho, a e 50 karani te rahi o te kaaho kotahi. Koinei te mahi nui i nga meneti katoa, i te ao i te po, mai i te pakarutanga tae noa ki te mahuetanga o te tima i a matou. Na te kaha o te utuutu o te wai i roa ai e maanu ana to matou tima. Engari ahakoa te nui o tenei mahi kei te kaha ke te piki ake o te wai. Ko te mate nui rawa i tenei wa ko te korenga o te hiko hei whakahaere i te waea takiwa. Kua kore i taea te whakaatu i tenei wa to matou ahuatanga. Otira tera ano tetahi mihini pakupaku nei kei runga i te poti whakaora (lifeboat no). Ka tahuri nga tangata matou ki te whakamahi i tera, a ka ora. Na taua mea pakupaku nei i tae ai he whakaatu ki te tima hari taonga a te Norwegian. Ko te tawhiti o te rere o tenei mihini 125 maero. Ko te tawhiti o te tima o nga Norwegian 120 maero. Ka rangona mai e te tima ra to matou reo tangi atu kia whakaorangia matou e ia. Huri tonu mai tera, a i te tekau ma tahi o nga haora o te po o te Hatarei ka tae mai. Ko te kaha o tona haere e ono tonu maero i te haora. Nui atu to matou hari i te taenga mai o taua tima. Katahi ano matou ka moe. He noho tu tonu te ahua i mua atu i te mea kua kiia mai e nga apiha kia noho mataara tonu matou me te kupu whakahau kia eke ki nga potti. I tenei wa ko nga tatau arai i te wai (bulkheads) kua kokoru mai i te kaha o te āki mai a te wai, a e tata ana hoki te pakaru. Mehemea hoki i pakaru, tere tonu te totohu o te tima.

I te ata oteRa tapu i te 9 a.m. ka tae mai te whakahau kia eke katoa nga pahihiki ki nga poti. Kei te here tonu nga poti i runga i te tima ka whakakiia tena poti tena poti, ka tukutuku iho ai ki te wai.

Kaore rawa he poti i tahuri i raruraru ranei. Ka maanu atu o matou poti ki te moana nui a Kiwa ka whanga nei ki te tima nui ki a te Ventura.

Kotahi haora o matou e teretere ana ka kitea atu te tima ra e rere mai ana. E whitu rau e rima tekau nga maero i rerengia mai nei e taua tima ki te whakaora i a matou. I tenei wa kua kite matou i nga mango e kau haere ana i te taha o te Tahiti, ano kua mohio nga ika nei tera ratou e whiwhi ki etahi kai ma ratou.

Ko to matou waimarie ko te ahua pai o te moana me te ngawari mai o te hau. Ko te marino nei kei a matou anake, inahoki ra ko te Ventura i ruku haere mai i roto i te marangai. He huarahi ke to te "Tofua" engari na te nui o te ngaru me te hau ka roa e haere mai ana. Ka pau te 600 maero i a ia e rere mai ana ka waeatia atu e te Ventura kua tata mai ia ki a matou, a ko t hokinga tenei o te "Tofua".

Ka pikipiki atu matou i runga i nga arawhata taura o te Ventura, tetahi mahi uaua. Na te mea i hereherea he taura ki nga hope o etahi i eke atu ai ki runga.

No te taenga atu ki te Ventura katahi ano ka pakaru te roimata o etahi o matou, katahi ano ka rangona te waha e aue ana. Aroha ana te wahine te tamariki. Kaore matou i karakia nui i tenei ra i te mate o te tangata. Engari i whakairitea ko te Mane hei Ratapu mo matou. I te Mane i te tekau ma tahi o nga haora ka hui katoa matou nga pahihia me etahi o nga heramana me nga apiha ki te ruuma nui o te Ventura. Ki katoa te ruuma i te tangata, nohonoho mai ana hoki i nga pikitanga.

E toru enei mea whakamiharo. 1. Ko te waahi i pakaru nei a te Tahiti ko te ara-moana i hoe mai ai nga waka o tatou tipuna. 2. Kua tata tonu te haora hei timatanga mo te karakia ka tae mai te waea mihi mai ki a matou a te matua o te Iwi Maori ara a Ta Apirana Ngata. Panuitia tonutia atu tana waea i te reo Maori i te tuatahi, a muri iho ka whakapakehatia. 3. Ko te kai-whakahaere i te karakia whakawhetai mo nga iwi katoa i ora mai nei i te totohutanga i Te Tahiti ko te Pihopa o te iwi Maori. Ko tetahi wahanga nui o taku kauwhau i haere tonu i runga i enei kaupapa. Otira ko te kupu nui ano ia ko te ngakau whakawhetai ki te Matua i te wahi ngaro mo tenei aroha nui ki a matou, kaore rawa nei he mea kotahi o matou i whara i tenei aitu.

Nui atu te whakamiharotia o ta matou karakia. E kore rawa pea taua karakia e wareware i a matou katoa. Ko nga himene na Sir Hugh Allen i whakatangi mai i runga i te piana. He tino tangata whakapeno hoki taua tangata no roto i te Hahi. Hoki mai ana te aroha me te tangi o te ngakau ki a koutou e nga iwi o te motu, he rite no ta matou karakia ki a tatou whakahaere karakia ki a te Maori, ara te ki o te waha o te tangata. E te iwi, maranga ana ra te mana o te iwi Maori i roto i tenei karakia whakamiharo.

Kaati mo tenei wa. Ki te Matua i te rangi nga whakamoemiti me nga whakawhetai mo tenei manaakitanga nui i a matou i puta ora katoa ai matou i roto i tenei parekura. E ki ana a Rawiri (Wai 107:8).

“Kia whakapaingia a Ihowa mo tona atawhai mo ana mahi whakamiharo ki nga tamariki a te tangata.”

Te rongoa tuatahi mo te mare mo te matao mo te puru
WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE.

TE RERE-A-WAI O TE MONI

KI Nga Mahi Ngahau.

I te kauwhau a te Pihopa o Waiapu, i Paora whare-karakia, Ponoke, i te 7 o Akuhata nei: I whai-kupu te Pihopa mo te rere-a-wai o te moni mo nga mahi ngahau, he korekore nei mo te toha i te Rongo-Pai ki te ao. Pau puku te whakaaro o te tangata ki te takaro, ka meahatia te taha ki te Atua.

"I mua o te paunga o tenei wiki," ki te ki a te Pihopa, "ka cke ki te £50,000 nga moni i utua mo te haere ki te matakitaki i te purei whutu-paoro a te tiima o Ingarangi e tauwhainga haere nei. Ko te moni noa tenei i tangohia i nga keeti. I nga tuura noho, i nga taramu-ka, i nga ka, ki te huia ngawaritia tena e rima te nukunga ake i te moni keeti—he koata miriona pauna.

"Engari he mea kotahi tenei. E whia moni e whakapaungia ana mo te korowha, tenehi, reihi-hoiho, tupeka, pikitia, haunga ano nga huarahi tika hei whakapaunga i te moni. E mohio ana ano tatou he miriona me te hawhe e whakapaua ana ki te tupeka i te tau, e wha miriorn pauna ki te pikitia, e wha miriona ki te tango moto-ka, e rua me te hawhe miriona ki te tango penihiini. Me ki ko te hawhe o nga ka i riro mai mo nga mahi, ka taea te ki 12½ miriona pauna e whakapaua ana i te tau mo te ngahau, me te kari noa.

O nga tangata o Niu Tirenī nei, he 50 i roto o te rau no te Hahi o Ingarangi, no reira e pau ana i a tatou mo enei take hangahanga noa i runga ake nei, te 5 miriona i te tau. Pena he akonga pono tatou na te Karaiti, me whakakahore tatou i a tatou, me ano i o tatou ripeka, ka aru ai i a Ia. Me manawanui tatou ki te pcehi i o tatou hiahia.

"Me ki he 100 herengi e pau ana i a koe mo te ngahau, i raro i tetahi o nga whakaupoko horomiti kua whakaaria ake ra, a, kia kotahi herengi e whakamakere ake mo a te Atua; emi tata i a tatou te £50,000 i te tau mo te toha i te Rongo-Pai o Ihu Karaiti.

"Kua patuki te Poari toha i te Rongo-Pai ki te ao, ka £18,000 ano kua emi mai. Tana £12,000 atu ano kei te toe ka tutuki ai te inati ma te Hahi o Niu Tirenī, e taea pai ai te pupuri ana mahi kua timataria ki nga wahi huhua o te ao. I mama noa te £30,000, i nga wa ka hori, engari no naianei wheuaua te matara mai o te £18,000 kua whakahuatia ake ra."

Kei te he tatou ki a te Atua, kei te popono i runga i nga mahi ngahau ki a tatou anake te painga o a tatou taonga. He ture tuturu na te Atua, me 'Hoatu ka Homai.' Lk. VI. 38.

Tena whakatikatika tatou, i ta tatou hoatu mo nga mahi a te Atua. Ko te tikanga, ko tatou hei muri, ko era atu hei

mua. E taea ai tenei, me peehi nga hihiritanga maha" o te ngakau, kei poaia e nga ngahau horihori noa ka kore mau, ka kore ma te Atua.

NGATI-POROU

WAHI IV.

Na R.T.K.

TE WHAKAPONO O NGATI-POROU

I nga korero a Keesing mo Ngati-Porou i te Wananga i mea ia ko te karakia o Ngati-Porou tetahi mea whakakotahi i tera iwi. He tika, kotahi ano te karakia o Ngati-Porou ara ko te Hahi-Mihingare; kaore he Pikopo, he Weteriana: ko te Momona no muri noa nei, no oku ra nei ano; a ko te Ringatu no nanahi nei tonu.

Na te kotahi o te iwi, na te rite o te whakaaro, ka kaha E ki ana ko te whakatauki a te Pakeha, "Ka kotahi taua ka tu, ka wehewehe ka hinga." He tika te kupu ko te karakia o Ngati-Porou tetahi take kaha o tera iwi. He tika kei te ahua o te whakapono o te iwi, kei te ahua o to ratou atua, te ahua o taua iwi. He mea te karakia o te iwi hei hiki hei pehi ranei i te iwi.

Na te ahua o te Hahi o Ngati-Porou me nga kai-kau-whau o taua Hahi i whakaikike nga whakaaro, nga tumanako me nga wawata a Ngati-Porou. Ahakoa he iwi rawa-kore, he iwi pae-ra-uta, he iwi mohoa, na tona whakapono ka tau-totoro tonu te hinengaro ki nga mea tiketike: ki te matauranga, ki te maramatanga, ki te ao hou. Ko te whakapono tetahi rewena i kake ai a Ngati-Porou.

I nga taua whakamoti tangata a Nga-Puhi ka riro herehere tetahi tangata o Ngati-Porou ko Piripi Taumata-a-kura tona ingoa. I whakaakona ia e nga Mihinare ki te whakapono. I te tau 1833 ka tu mai he kaupuke ki Waiapu, ka eke nga Maori ki te hokohoko. I te ahiahi ka hoe ki uta te tokomaha ka noho etahi rangatira ki te kaupuke: ko te Rukunata, ko Rangikatia, ko Rangiwhakatamatama, ko te Whakamara. I te po ka puta te hau, ka rere te kaupuke ki Pewhairangi me te tokowha nei ano ki runga. E whakaraua ana e Nga-Puhi mei kore ana nga Mihinare, a te Wiremu Karu-wha raua ko tona taina ko Wiremu Parata. I te mohiotanga o nga Mihinare he rangatira te tokowha nei ka puta to ratou whakaaro kia whakahokia aua tangata ki Waiapu. I te haerenga mai o Wiremu Parata me tana ope ka haere mai hoki a Taumata-a-kura i te tau 1834. I waho o te Whai-a-Pawa ka tutaki a Fortitude te kaupuke o Wiremu Parata ki te hau ko te hurihanga tena Pewhairangi atu ana. He maha nga marama i

muri mai ka hokia mai ano, ka u ki te Kawakawa ara ki te Araroa inaianei. Ma te wacwae mai i te Kawakawa ki Rangitukia, te pa o Kakatarau. I te karakia a Te Wiremu i konei kore i rikarika te tangata, na konei hoki ia i ki ai, "Ko taku karakia tenei tino nui te tangata, mai o taku tmatanga ki te kauwhau ki te Iwi Maori." Hiki mai te ope i Rangitukia ka tau ki Whakawhitira, i konei hoki nga manomano o Ngati-Porou. I noho huihui ai a Ngati-Porou ki Rangitukia, ki Whakawhitira he wehi i te Whanau-a-Apanui. I te hinganga ra o Ngati-Porou ki Wharekura i te tau 1829, i mate ai a Pakura, te papa o Kakatarau raua ko te taina ko Mokena Kohere, ka whaia mai na e te Whanau-a-Apanui kia patua e ia a Ngati-Porou ki tona ake whenua. I hopi te tangata i te wehi i te Whanau-a-Apanui. E kiia ana i te wehi o Ngati-Porou i noho ra ki Whakawhitira tiko tonu ai ki te wai inu; ki te utu wai, ma te tahaa tonu e whakatahe te paru-tangata. No taua tau ano, ara 1834 ka whakaeke te taua a te Whanau-a-Apanui ki Rangitukia, ka hinga na i a Kakatarau kaore i tutuki ki Whakawhitira. Na konei i waihotia ai e te Hapi Haere-wa hei whakatenetene mana ki era hapu i piri ra ki Whakawhitira, "Naku koe i ora ai, e kai ana koe i to tutae."

Ka tae ra a te Wiremu Parata ki Whakawhitira, ka matakitaki ki te abua o te whenua, o te tangata, ka ki na ia, "He whenua momona tenei, a he iwi tenei e tino tika ana kia tukuna mai he mihinare mo ratou." Kua kiia ake ra e au he whenua whakariharia to Ngati-Porou, na te whatu pakeha ke i kitea ai he whenua pai--i na koa i kitea nei e nga whatu o Wiremu Parata i te tau 1834. Na i tenei tau, 1930, ki tonu te Tai-ra-whiti i nga uri o te Karuwha raua ko te taina ko Parata. He iwi tohunga hoki a Ngati-Wiremu ki te titiro whenua, ki te whakatipu hipi.

Ka tae mai ra nga rangatira o Ngati-Porou me Taumata-a-kura i a te Wiremu Parata te whakahoki mai ka hoki tera ki Pewhairangi ki a Nga-Puhi. Ko Taumata-a-kura tena ka anga ki te whakaako i a Ngati-Porou ki te Rongo a Ihu Karaiti, a ka miharo a Ngati-Porou. Ahakoa he aha te korero a Taumata-a-kura i rite tonu ki nga kai-whakarongo, he korero whakapono katoa, heoi ano ta ratou ko te amine anake, kaati i te nui o te tangata ka wawa haere te amine ano he tai e haruru ana ki te akau. Ka ki a Taumata-a-kura, "I haere mai au i Paihia" ka ki a Ngati-Porou, "Amine"; "I haere mai au i te Kerikeri". "Amine"; "I kite au i a te Wiremu Karuwha," katahi ka toia te amine inahoki e wha nga karu o tenei, "A-a - a - mi - ne - -"

Ko Taumata-a-kura te apotero o Ngati-Porou, te tangata naana tenei iwi i whakatahuri ki te whakapono. Ka tika hoki te whakaturanga a Ngati-Porou he whakamaharatanga ki to ratou apotero i roto i to ratou whare-karakia i Tikitiki.

TOKA-A-KUKU

I a Pakura e patua ana i Whare-kura ka karanga na ia, ka rongo a te Horua raua ko Kakatarau, te tama a Pakura, ka ki a te Horua, "Ka aroha te reo o to taua papa e karanga ra; haere taua kia mate tahi me ia." Ka pupuri a Kakatarau i a te Horua ka mea atu, "E, kia ora ko taua hei ngaki i tona mate." Ko te pikaunga tenei i utaina ki runga ki nga pakihwi o Kakatarau a i u tana whakawaha. I te hinganga ra o te Whanau-a-Apanui ki Rngitukia ka noho te whakaaaro i a ia kua taka te wa e haere ai ia ki te Kaha-nui-a-Tiki ki te whakarite i tana oati mo te ranga i te mate o tona papa. I tukuna he karere ki nga iwi katoa mai i Whare-kahika ki Wairarapa kia whikiti, kia mau ki te patu, a, e ai te korero i tae tonu a Kakatarau ki Nukutaurua ki te whakataka ope maana. Kaore he rangatira i ngaro o te Tai-ra-whiti, i haere katoa ki Toka-a-Kuku i te tau 1836. E ono marama i whakapaea ai te pa, ka hoki te ope he kore kai. Ahakoa kaore i Toka-a-Kuku i horo engari he nui te hinanga o te Whanau-a-Apanui i nga tutatakitanga ki waho o te pa. I whakairiiritia nga tupapaku ki runga i nga whata.

Ko te puta ki Toka-a-Kuku te riri whakamutunga i waenganui i a Ngati-Porou me te Whanau-a-Apanui, a ko te riri tuatahi hoki tenei o te Tai-ra-whiti ki te uru nga tikanga whakapono. I tohutohu a Taumata-a-kura ki te ope, "Whakareerea rawatia atu nga atua maori, kia kotahi he Atua mo taua. E hinga te tangata i te kokiri, i te parekura ranei, kua rawa e taona, e kainga; kua rawa e tangohia, waiho atu maana e tiki mai ona tupapaku: he mea kanga na te Atua." E kiia ana ko nga tangata o te ope i mate he takahanga i nga kupu a Taumata-a-kura. I tau te wehi ki te ope, a i karanga hoki tangata whenua:—"Te wharau. e. whenua i waiho. ka ngaro te tangata i te waewae, i te Atua o Kakatarau."

I horapa te whakapono ki te Tai-ra-whiti; i noho a te Wiremu Parata ki Turanga, a i noho hoki he mihinare ki Rangitukia. I rewenatia a Ngati-Porou ki te whakapono. I hanga e te Mokena Kohere ki Rangitukia te whare-karakia tuatahi o Ngati-Porou, ko Hoani te ingoa, i mua noa atu o te whawhai.

I te tau 1861 ka whakatapua ko Tipene ki te Kawakawa. I te kawanga o Tipene ka whakatakotoria te kaupapa o te tahua oranga mo te pihopa e £257. Koia nei tetahi take, apiti atu ki te kaha o te whakapono o Ngati-Porou i huaina ai te pihopa ko te Pihopa o Waiapu. I te hui i tu ki Turanga i te tau 1836 ka kohia e £332 mo te tahua pihopa. Ko te Wiremu Parata te pihopa tuatahi o Waiapu.

He oha na nga kaumatua, na nga rangatira, o Ngati-Porou tenei mea te whakapono me te Hahi Mihinare. I nga ra i

noho ai a te Kihirini ki te Kawakawa tae noa mai ki a Rota Waitoa kaore a te Iharaia Houkamau i pai ki te whakapono otira i te manawanui o Rota ka huri ia ki te whakapono, a, hei tohu mo tona ripeneta tu ana ko ia hei kai-tahi mo Tipene, hei kai-patu pere hoki, I nga ra i tana tamaiti i a te Hatiwira ka puta te Momona ki te Kawakawa, ka tupikitia e te Hati. I te putanga o te rongo e whakatu hui Ringa-tu ana a te Wereta ki te takiwa o te Kawakawa ka whakahaua e te Houkamau kia whitiki kia mau pu tona iwi. I ona ra ko te Mokena Kohere tonu te pou o te Hahi. I mea a Pihopa Wiremu i tana pukapuka (wharangi 353) :— "I haere tahi matou ko Rota Waitoa, ko Mokena Kohere — ko te tino rangatira tenei o Ngati-Porou. Io matou taenga ki Maketu ka korero a Mokena Kohere ki a te Arawa kia hanga whare-karakia mo ratou." Nga mangai reimana o te Hahi o mua ko nga rangatira tonu. I tarahae a Paratene Ngata ki te ropu o Tutekohi, ki te Ringatu, kei whakatu hui ki roto o Waiapu, a mate noa atu ia. I kite nga kaumatua i te kotahitanga o te whakapono o Ngati-Porou, i te hekenga o te toto i runga i te hurihanga o tetahi wahanga nui o te iwi ki te Hauhau: kia ratou he oha te Hahi na konei i te putanga he whakaakoranga hou e whakahe ana i te Hahi o ratou matua, ka mamac ratou. Ko te mate o te ao i naianei he nui rawa no nga hahi, he kotahi tonu no te Atua.

(Taria te roanga)

(Ko te hiahia o te kai-tuhi kia takoto tika nga korero, na reira mehe mea he korero e he ana me whakaatu a mehe mea ki te tika waiho kia tika ana.—R.T.K.)

TA TATOU PEPA

Ki te hunga tango i ta taou pepa i te Toa Takitini: E hoa ma, kua whakahaua mai maua e te Tari o te Pihopatanga kia whakaatu i enei ahuatanga e whai ake nei:—

1. E mihi ana te Tari ki te hunga tango i te pepa, mo te u ki te manaaki i tenei taonga o te Motu.
2. E mihi ana te Tari ki te hunga tuku korero mai, i tikangatia ai ta tatou pepa ki o tatou takiwa maha.
3. Ko te tumanako o te Tari kia tokomaha te hunga tango i te pepa kia taea ai te utu ona raruraru.
4. E whakaatu ana te Tari: he tokomaha tonu te hunga kaore ano kia maharahara ki te utu mai i a ratou pepa. Ko te tumanako kia kakama mai tatou ki te tuku oranga mai mo te pepa.
5. Ko te whakaaro o te Tari, ki te £2 te nama a te tangata mo te pepa me whakamutu te rere atu o te pepa.

Nga Etita.

TE NEHUNGA TA MAUI POMARE.

No te 25 o Akuhata nei i u mai ai a Reri Pomare me nga pungarehu o tona hoa taane o Ta Maui Pomare ki Poneke. I Poneke, ka riro ma te Pihopa o Poneke e whakahaere etahi tikanga karakia tapu ki runga ki te tupapaku.

No te taite 28 ka manuku mai he tereina motuhake hei kawē i te tupapaku ki Taranaki. I rupeke katoa mai nga tangata nunui o Poneke, Memu Paremeta, Apiha Kawanatanga i te tira nei. No te ata o te Paraire ka u ki Waitara, ka tae hoki ki te marae ki Manukorihi. Ka tangi na hoki a Taranaki ki tona tangata. I whakapaua a te Maori tikanga tangi ki runga i a Pomare. Te tangata kaore i arikarika. Ki te whakaarotia i nuku atu i te 3000 i hui mai ki te kawē mai i te aroha.

Na te Kapinga ratou ko ona hoa rangatira i whakatau te tira kawē atu i a Pomare. Mutu rawa te tuku mihi ki nga pungarehu me Reri Pomare ka ahu nga whakatau ki te mangai o te Kawana ki a Lieut. T. L. Elsworth. I reira ano a Hon. O. Nelson ratou ko ana tamahine. I tukua e Nelson ana taonga tohu o tenei mea o te pouri, o tona kainga mai o Hamoa, ki te marae.

I te 2.30 p.m. ka timataria te karakia nehu. Ka amohia atu hoki te pouaka o nga pungarehu ki te rua he mea hango ki te raima. I te hahi Mihinare te taahu o te mahi. Ahakoa ano i whai wahi ano era atu minita o nga hahi. Ko nga minita ko Canon K. Karaka. Atirikona G. L. Gavin. Rev. R. T. Haddon, Atirikona Raiti. Canon Wiremu. Rev. K. Harawira. Ko te koea o Wanganui ki te arataki i te waiatatanga o nga himene. E kiia ana ko tetahi nehunga tupapaku tenei e kore e tere te warewaretia. Haunga ano te tokomaha o te tangata engari ko te mea tauhou ki te Pakeha, ko te whakauru o te reo uhunga i te wa e whakahaeretia ana te karakia nehu.

Te aroha nui o Hamoa kia Ta Maui me runga i ana kupu nunui i whawhaitia ai e ia tona ake kawanatanga me te iwi pakeha nui tonu i roto i te kereretanga mo te ahua o te kawanatanga mo Hamoa, i mea ai ia, i te wa i a Maahi e pirimia ana, tae mai hoki ki te wa o Te Kooti.

"Ko Hamoa Whenua mo Hamoa Tangata."

Na nga raruraru whakaetete mana i Hamoa, ka tutea mai tetahi ona upoko ariki ara a Hon. O. Nelson ki wahike nei noho ai mo tetahi wa. I te ra ka nehua nei a Maui, ka tae ake ratou ko ana tamahine ki te kawē ake i te roimata o Hamoa katoa ki te aroaro o nga hapu me nga iwi o tenei tangata whakaaro aroha kia Hamoa.

Kia ora Nerehana me te aroha o tou Iwi Nui Tonu.

Nga Etitā.

TE MEMA MO TE TAIHAUAURU.

Kua nui rawa te paaba haere i te whakatu mema mo te Taihauauru, kua puare nei i te matenga o Ta Maui.

Te korero tuatahi mo te tononga i te matamua a Maui kia tu hei mema e ai ki nga korero ko tana kupu:—

“Mehemea e whakaaro nui ana koutou ki nga mahi e taku matua, me whakaae mai koutou maaku e noho taua tuuru atu inaiane i tae nei ki te mutunga mai o tenei mana memanga. Engari kua hei whakatetitia. Kia pau enei ra, katahi ka tuku atu kia koutou! He whakaaro marama enei no tenei tamaiti.

No te rawhutupooro a nga Maori kia Ingarangi, ko ta Te Taite Tōmo whakaaro i mea ai “Kua whakaingotia ahanu e Te Kooti, i runga ano i nga kupu ohaki ake a Maui ko ahanu hei mema i muri i a ia.”

I puta hoki i a Kingi Topia he kupu:— “Kei te whakaaro hoki te iwi morehu ki te whakaara mema, engari kei te whanga kia watea te wa.” Kaati i temea kua watea nei, na kua puta ake nga whakaaro whakatu mema a tena ropu a tena ropu.

Kua whakaingoa a Te Amokeiha Mete i a ia, a Henare Maiho kua pera. Ano nei rite katoa o ratou whakaaro kia riro ratou ma te morehu e awhina. Ina ra nga rongo kua tae katoa ratou ki te pa tono ai kia pootitia.

Kua puta ano hoki nga rongo kei te whakaaratia hoki a P. Jones mo te taha kawangatanga.

He turanga nui rawa tenei nga mahi me nga tikanga hei tiakitanga, nga whenua raupatu, te mana kai-tiaki o Te Taihauauru, nga whakaaro nunui mo Te Tiriti o Waitangi me nga mana i raro i taua tiriti, he mea tino tika kia kaha te whawha mai a Te Taihauauru ki te whakatu i tetahi tangata marama, pakari, kia kaha atu i a Maui, hei hapai i enei tikanga nunui, kua kaha rawa nei te uhi o te mana me te ture pakeha ki runga, te ringa me te whakaaro pakeha hoki kei runga e whaka ranu haere ana ki te hua pai ki te hua kino, ki te mea marama, ki te mea pouri. Na reira i mahara ai kia whakaatu i enei whakaarotanga ake a te ngakau koingo noatu, kia paarea ake te whakaaro ki te whanaungatanga, ki te hoatakanga tahi, engari kia tirohia atu i roto i nga kupu poropiti a Te Whiti a Tohu, a Rikirangi, a Te Wherowhero, mehemea kua marama te puawaitanga ake o era whakaaturanga, tu-tinana ana i roto i enei ra, whakatutukitia a ratou kupu, o ratou matakite, ko koutou ano enei ko nga mokopuna tuatahi ka hupeke nei te waewae, he whakaaro ki te ohaaki a o koutou tupuna no ratou nei te torona i tala rawatu ki te Runga Rawa.

Rapua, ka kitea. Patukia, ka huakina. Inoia ka homai.

Haere e aku Toa Takitini.. Kia kaha.. Kia maia.. Kia Toa.. Kotahi ano ia ma ana te utu whakahomore.

NGA RETA TUKU MAI

Ki nga Etita, tena korua. Ae, ehara i te whakama, i te timutimu ranei i kore ai e tuku mahara atu kia panuitia e te Toa. Kaore, engari kia pupu ake he whakaaro, na ka tuku atu. E tuku atu ana ahau i aku mihi aroha ki oku hoa kura i Tipene 1906—1908, ki nga mea kua mate, me nga mea kei te takiora. Ko ahau tenei ko to koutou hoa i tera wa, i ahau nei te ingoa nui o te Motu mo te peke titoko i taua wa 11ft. and $\frac{1}{4}$ inch. He maunga-a-ringa ano tenei taonga na te Pakeha, ara na to tatou Kuini Wikitoria i tera ra. He taonga pai tonu e kara ma mehemea i piri he matauranga hei hoa.

No te tau 1876 ahau i whanau ai. He ingoa ke toku i taua wa. No te 1902 ka mohio ahau ki toku papa, me toku papa ki au. Ka whakaotia te mohiotanga o maua ko toku matua ki te marena rehita oku ki te wahine tuatahi kia Marae Smith o Whakatane. Me marena hoki nga uri i naianei ka kiia he potiki whai matua. Ata! e he ana pea tenei takoto korero. Kua whai matua noa atu pea te potiki i te wa o te iriiringa ki te Ingoa o te Matua, Tama, Wairua Tapu. He ahakoa ra kei te mau tonu te ingoa kore matua o te potiki ina tino kore he papa.

No te tau 1840 te Tiriti o Waitangi, ko te maunga-rongo tenei ki te ao maori. No taua wa ano ko te Hahi Mihinare, Katorika, me etahi atu hahi o Ingarangi. Kaore te wahine Maori i mohio ki te ture Marena, ki te Kooti hara ranei. I tae mai tena kore mohio, ara kuare ki nga wa o te pakanga Hauhau i a te Kooti nei. No reira kuare tonu te whaea o te potiki ki te whiu ki te ture kia mohiotia te papa o tana potiki. Haunga ano hoki te poriro he mea rapu atu nei ki ta tetahi atu wahine. Note kuaretanga enei mahi, no te pohehetanga.

Na e kara ma kua neke ke atu te pohehetanga i naianei. Kua rongo ahau kua nui ke ata te hawhe-kaihe hainamana. Ina hoki etahi kei a matou nei, kei nga mahi whakatiputipu rakau. He aha ra te hahi o enei kotiro i te Motu nei?

Me mihi ahau ki te hahi Ringatu o Ruatoki puta noa. Koia nei ke te hahi hei kuare ki te pai raua ko te kino. Tena ko o taua hahi pakeha huhua nei, kua ngahue noa mai nga tu-momo ahua tangata katoa. Kaore nga matua i te pupuri pai i te tapu o te marena. Kaore hoki i te tohutohu ki nga uri kia kua e tuku noa i a ratou ki nga kaipahua.

E mihi ake ana kia Ta Apirana Ngata e kaha nei ki te kimi i te ora mo te iwi Maori; e whakarapopoto nei i a taua i te Maori kia huri ki te mahi ahu-whenua. Minamina atu ana hoki ahau kia whiwhi ahau ki tetahi paamu maku.

Ka pai au ki a koe e Toa, e toha nei i nga korero o te Motu, e kawea atu nei hoki i nga kupu mihi ki nga whanau-nga, ki nga hoa. Kia ora Tuhitaare korua ko Rangiaho nga morehu kaumatua o Matatua. I kite ai au i nga ko-teihana me nga whakapapa o tena waka o tatou. He aha i kore ai e whakaputa iho i a Puhaorangi kia Tamatekapua raua ko Ngatoroirangi i tena taha o tatou? Kia ora hoki Wairama Te Huhu, me tau whakapapa. Nau rawa i mohiotia ai ko taua ko te Maori te matamua katoa ki te ao. Kia ora te Pihopa o Aotearoa.

Na e koa ana ahau e kere rawa aku kotiro e riro hei pononga ma te Hainamana.

Hori W. Hemukini,
Ngongotaha 5/8/30.

Kia kaha ki cnei whakaaro manaaki i a tatou tamaahine—Ae tukutukua atu ki nga marae e tika ana. He aroha ra tena ki te toto maori ka hanumi nei. *Nga Etita.*

Ki nga Etita: Tena korua. I roto i te perehitanga o te nama 100, wharangi 1964, o te Toa Takitini—"I whanau a Atirikona Paraone ki Ranana i te 23 onga ra o Oketopa 1840." I kite katoa iho te hunga matau ki taua tapepatanga, kaore he mea i kuare ko te Kai-tuku korero, i mea me waiho i runga i ta te Kai-kauhau e ki ra,—"Ko te ra o te matenga, he nui ke atu, i te ra o te whanautanga." Kihai i waiho e te Kai-tuku korero, hei mea nui te tau i whanau ai a te Paraone, no reira kaore i tukua atu he whakatikatika. I te kaha o H. W. Kaipo ki te aki mai, no reira ka hoatu. Ko te tau i whanau ai a te Paraone 1801, ka kite marama tonu iho te hunga matau, he taka-huri-kau-noatanga no nga whika o te perehitanga, penei tonu hoki me wa tatou kupu-maori e hurirapa nei i etahi perehitanga. Te putaka nui rawa i roto i nga korero mo te Paraone, ko nga kupu whakapae a te maori, mo nga whenua i murua e te Paraone i roto o Tauranga. Kei te waiho e te tangat maaori hei korero a ngutu i nga wa katoa Atirikona Paraone muru whenua. Kua kawea aua korero whakapae ki te aroaro o nga kai-whakawa, kitea ana kei te he nga Maori. Kai te marama tonu te taha kia te Paraone.

Mene -- Kua oti te tataua e te Atua.

Tekere -- Kua oti koe te Pauna, kua kitea to koha.

Uparahini -- Kua oti te Kingitanga te wahi kua hoatu ki nga Meri, ki nga Pahi.

E.M.E.T.T.

NA TE TOA

TE UAU O NGĀ WA NEI

Kua puta noa atu te reo whakatupato i a taua, E! kia tupato, tapiki! he wa hauaitu kei te haere mai. Ka nuku atu i te 18 marama tenei whakatupato. He torutoru nei i whai taringa, ko te tokomaha ia heoi ano. No te ekenga tonu ki te poro o te ihu ka tauu noa. Ka takawhitiwhiti, ka pe-whea? Kua tae ke mai. Kei te aue te Pakeha, ko te Maori kei te koera.

I te whakamotitanga a te Whawhai Nui i nga taonga o te ao, ka piki na te wariu o nga mea katoa. Mai o te whawhai ki naia tata ake nei, he hanga parekareka nga utu o nga taonga: ki te tango mai, ki te hoko atu. Puka mahi atu te tangata, hao atu hoki te ngakau. Ko te penapena pea kaore, i te pohehe tena e pai tonu te wa.

Ko te koroka tenei o te Maahi ka uhia ki a te Kooti: ko te kawanatanga tenei o te Kooti, ara o te hunga whai moni, o nga rangatira. Ka mawhera noaiho nga putea a te hunga whai moni, ka nui ra hoki te moni ma te katoa. Ka rawe ra hoki te utu o nga mea katoa. Ka rawe ra hoki te tumata a te tangata i te moni mo nga mea tika, mo nga mea pohehe.

Tera ano ia tetahi wahanga o te Pakeha, nga mea murere, te aata mehua mai ra i te wa. Ka mahia mai nga mihini, kia kotahi ai tangata hei tango i te mahi a te hunga tokoono. Ka whakakiiia mai nga pataka nunui, kia ki puhake i te wuuru, i te pata me era atu taonga. Ko te whakahau mai i naianei: kua ki aku whare, ko ena e mahia na e koe a taihoa kia hiahia ahau, engari maku e whakahua atu te utu, kaore i tau e ki mai ai. Ka makere i konei te utu o nga taonga, ka makere hoki te tangata ki te mahi i nga mahi ka riro i te mihini.

Ko te Waari tenei me tona whitu-tekau miriona. Ka ponana te Motu i te rongo o te moni. I te hiahia o te Motu kia ngahuru tonu te wa, ka akina atu a te Waari me tona Repu hei kawanatanga. Ka makere mai a te Kooti me te hunga whai moni. Ko nga putea ra hoki e hamama noa ra, ka tahi ka kutia iho, te! Ka uaua te takahuri a te moni. Ka paheke iho nga miriona a te Waari ki te tekau miriona i te tau. Kaati, i naianei ki te rima miriona, engari me whakataka tonu taua moni i konei hei whakapiki nga mahi. Ko nga taake nei enei. Ka mate roto nga tumanako a te hunga i kite i nga painga o nga wa tata ka huri. Kua kore i whakaaro ki te mahi moni, kua awangawanga ke me pehea e rite ai nga take.

Kua korekore te moni. Ko te nuinga o te moni kei te maringi ki waho o te Tominiona. Kei te utu i nga nama mo

te whawhai; kei te utu i nga moni paro; i nga moto-ka, ma te Merikana e toru miriona i te tau; i nga mihini korero haerere. Ko te hunga whai moni kei te noho kikii, kia ea ai nga take huhua, me te tiaki i te toenga o a ratou taonga. Kua heke te wariu o te wuuru me te kiriimi ki to te wa ra ano i mua o te whawhai. Ki te heke o enei, e tika ana kia heke o era atu katoa, no te mea ko te iwi-tuara tenei o te Motu. Engari kaore i te pera. Kei te mau tonu mai te utu o te rohi i te 7 kapa, a tena e 9 kapa a nga rangi ake nei. He tohu tenei he tarun noa tenei mo te wa poto. Kaore hoki i orite te hoki o nga moka e rua, o te hoko atu o te tango mai.

E ki ana nga tohunga o te Pakeha he ture whanui tonu tenei no te ao. Hei ia tekau tau e momona ana te utu o nga taonga ka makere iho ano ki te utu iti. Na ka piki atu ano.

I te mea kua raro te utu o nga taonga me te moni, ka raro hoki te oranga mo te tangata. Kaore pea taua te Maori e tino whara nui i tenei. Ka ora noa atu taua i nga kai maori i te tuna, i te watakarihi, i te taewa. Ko te Pakeha ia tino nui te tarauutanga. Ko te mahi a te Pakeha tona whenua, tona oranga. Ka kore nei he moni, ka kore hoki he mahi. He tokomaha kei te unu wai hupa i nga taone nunui.

Ko te rongoa mo tenei mate ko te penapena, me te tupato. Pehia nga hiahia maha e korerotia ra i te kauwhau a te Pihopa o Waiapu.

“AOTEAROA”

Me pewhea ra e tau pai ai te take e tautohetia nei, mo te ingoa nei Aotearoa? Ahakoa kua whakapuputa nga waka nei i tana i mohio ai mo tenei take, engari kaore tetahi e whakaae ki te whakamarama a tetahi. Te aronga nei kua pau nga whakamarama e mohiotia ana mo tenei take. Tena ranei itiiti nei a te Wairama kei te toe ka kopi te taha ki a ia.

E whakaaro ana te Toa, pena e taea nga kai-korero o tenei take te karanga kia whaiti ki tetahi wahi aata-korero ai mo tenei take, tena pea e oti he tatutanga pai mo tenei take. Me ata whakarite hoki he tiati me ona ateha, ara he komiti hei aata whiriwhiri, wananga, uiui, i nga korero a nga kai-korero. Ko te mea nui ke ia, ko te oti o tetahi korero rite mo te Motu. Ma te peneitia e mau ai ki roto i nga pukapuka he korero oti, ara he kupu kotahi hei taonga mo nga whakareanga e heke iho nei.

Ko tetahi hui pai hei whakahaerenga i tenei take ko te Hui Tenchi ka tu nei ki Akarana a te Mahe e heke iho nei. Ka rupeke nga tamariki matau o te Motu ki taua hui. Ka ngawari hoki te utu mo te tereina. Ki te taea e nga morehu

kaumatua pu-korero mo tenei take te tae ki taua hui, tetahi mea atahua. Ko nga tamariki ki a ratou tu momo mahi, ko nga pakeke ki te wananga mo tenei take. Tena tonu hoki e taea te whiriwhiri ko te Minita Maori tonu me tonu ropu hei whiriwhiri, hei whakatau i tenei take.

NGA MAHI TAKARO

He lwi piranga te Maori ki nga mahi takaro. He toa tonu hoki. He aha te takaro he hiahia katoa te Maori. Ki te taea, ka nukuhia atu e te Maori taana takaro ki ko atu i nga ruuri e tika ana. A, ka korero whakatu ai te Maori mo tona toa ki ia mahi.

Na te mea pea kaore ano kia tino roa te mutunga atu o te wa kai tangata: ko te takaro tino pai ki te Maori kia whakanu tonu na te puehu whero, a, ka pai. Ki te tu ona kaumatua ki te tohatohu mo te toa ki te takaro, ka putaina ra ano nga kai-pakanga, a, kia pera te toa.

Ahakoia te toa o te Maori, engari he manawa poto. Ina ano ia ki te whakaritea atu ki ta te Pakeha rahurahu i te takaro. Ka mahi te Maori he aha te takaro ka taka ki waenganui e piki haere ana te kaha, ka pahuhi iho, ka hoha, ka mahue.

He torotoru nei o taua o te Maori i manawamui ki te u ki tana takaro i waingohia ai, a eke atu ki te karamata. Ko Hori Nepia tera: tetahi o nga whuru-pecke toa o te ao. Ko Tareha; i riro i a ia te toa mo te purei korowha mo Niu Tirenī. Ko Rapana; i riro i a ia te toa mo te mamau o Niu Tirenī me Poihakena. Ko Hiroa, te N.Z. Fern tuatahi mo te toa ki te whutu-paoro. Ko Hemi Kapa tera mo te peke titoko (vaulting) ko Te Rangihiroa tera mo te peke kotahi (broad jump). Ka mutu pea o taua i waingohia ki te whai karangatanga i roto i nga mahi takaro.

Ko te whutu-paoro te takaro tino rawe atu ki te Maori. I te wa e aata pureitia ana i nga ture tawhito, ahua papaki marie nei, ka pai ki te Maori. Otira i te tapiritanga o nga ture hou, ko te horo ki te oma te mea nui, ka tahangoi mai te Maori. Tena ano pea te wa e hopu nui ai te Maori ki te momo purei o enei wa.

Te Tenehi, ae. Kei te rahurahu nui taua ki tenei takaro. He takaro pai i tona wa ano. Ko te poa i roto i tenei takaro ko te kukume atu i a taua ki nga taumata atahua o te Pakeha.

Ko te hooki he takaro hou ki a taua. Kanui hoki te kaha o te tipu o tenei takaro. I kaha ai pea te tipu i naianei, na te mahi tahi o nga tamariki tane, me nga tamaraiki wahine. Tetahi pea na te horo o te tuku mana a te Uniana whakahaere o tenei ngahau ki nga Maori. Kua riro ma te Maori tonu

ana whakataetae hooki e whakahaere, i raro i ona apiha ake. He mea pai tenei ki te Maori.

E rua etahi taonga nunui kei te Tai-ra-whiti nei hei whakataetae ma tenei momo takaro ma te hooki. Ko te kapu o Reri Aribia Ngata me te hiiri mo Taranaki Te Ua. Kei Heretaunga nei te whakataetae whanui tuatahi mo enei taonga a te takurua o te tau e heke iho nei. Te aronga tena e toha whanui te whakataetae nei ki te Motu. He mea pai tonu a tatou takaro hei whakahuihui i a taua i te Motu. I nga wa ka huri, taki-wawa ai te tutataki o te Motu, engari i naiane e toru i te tau: ma te whutu paoro, tenchi, hooki. Ano nei ra, kua rarata te Motu, a, kua paku haere to tatou ao maori.

Tetahi mea pai kua kitea ake ki te mahi hooki nei ko te puku mahi o nga tai-tamariki ki te pupuri i nga tikanga maori. Ka aata akonga tena ropu hooki ki ana mahi maori, hei rakau maana ki nga whakataetae. He hanga atahua te kite i nga whakareanga o naiane e pupuri ana i o tatou taonga maori. Te haka, te poi, nga waiata maori, pakeha, me era atu tu kanikani a te maori, a te pakeha. Kua takoto hoki i a Turi Kara mo he kapu mo Timi Kara me Taraipine. Ka apititia ma nga take nunui o te motu ki taua ra. He ra nui tenei.

TE HUI I PUTAHI (WAIROA)

No te tekau-ma-ono o Akuhata nei ka timata te whakaeke o nga manuhiri ki Te Putahi i runga i te karanga mai a nga tangata nei a Te Hata Tipoki a Te Rito me Turi Kara ratou ko nga taitamariki o era wahi kia huihui atu. Ko te mahi e hui nei he whakataetae hooki timata mai N'porou, Rongowhakaata me Heretaunga. Ko nga kapu e purcitia nei ko Timi Kara, Taraipine, Hokimate me Irimana. Whakauru i roto ko te wreath o Timi he tohu honore mo te toa mo te ngahau, ahahoa he aha te ngakau i whakaritea i taua ra (August 20th). Whakauru mai ki roto i tenei hui, ko te whakawhaititanga i nga morehu tamariki a te pakanga nui ka hori ake nei, me te whakawhanui i te ahuatanga mo nga hohipera tu takiwa me te iwi maori i raro i te tikanga whakahaere kua tauratia mai nei kei roto o Te Wairoa i raro i te whakahaere a Te Ropu o Kahungunu ki Te Wairoa, tae atu hoki ki nga korero paremata me te reo o te wa.

Kaati i runga i te tomuri rawa mai o tenei ra ki roto i nga ra whauau o nga taonga 'Teerimana' ka ngaro a N'porou me Rongowhakaata.

Mo te mare o te Tamariki whangaia ki WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE.

Koia enei ko nga pureitanga:—

Te Manurewa Shield (Ropu kowhiri Wairoa) ladies
Wairoa v. Tamatea 3—2.

Timi Kara me Irimana Cup, Matariki (Heretaunga) me Taihoa (Wairoa) 11—11.

Te honore mo te Carroll Wreath, Matariki (Heretaunga) me Taihoa (Wairoa).

Taraipine me Hokimate Cup (wahine) Kahuranaki me Y.M.P. (Heretaunga) 11—11.

Whakataetae Manuhiri v. Tangata whenua (lane) Tamatea 7 Wairoa 3.

Whakataetae Haka Cup. Te Huia (Omahu) 90, Tamaterangi (Wairoa) 82

Kaore-he-take Cup Tatau! Tatau! (Wairoa)

Kanui te mihi ki te marae me ona hoia katoa, mai i runga ki raro.

I runga i tenei reo patai "He aha te hua o a koutou hui? na reira ka tukua atu ki nga matauranga o te motu kia whakaatu mai i te hua o enei mahi huihui ngahau noa iho. E hoa ma, tena he aha te hua?

Na Nga Etita.

TOKA-A-KUKU

Kaore aku hiahia kia nui rawa aku korero mo tenei take na konei e kore au e whai i te nuinga o nga korero a T. Wi. Repa, ahakoa te nui o ana korero. Kaore noaiho he take e kumekumea ai nga korero o Toka-a-Kuku, no te mea ko te taahu o nga korero kua takoto noa atu i a Mohi Turei: i tuhutuhia ai e ia chara i te mea hei tautohe, engari hei whakawareware noa i te mamae, i te takoto mate hoki ia i taua wa.

I rereke nga korero a T. Wi-Repa i a Mohi Turei. Ki ta T. Wi-Repa hei Hawaii ano ka rohea mai nga hapu i hui mai ki Toka-a-Kuku; ki ta Mohi raua ko te Mete i tae ra ano ki Whakatane. Ki ta T. Wi-Repa kaore he tangata o roto i te pa i mate; ki ta Mohi i puta he ope o te pa ki waho, a i hinga Mo te korero a te Whanau-a-Apanui ko te Wera te rangatira o te ope, he korero pohehe tenei. Ko te Wera na Kakatarau i whakataka hei hoia mana. Kei a Ngati-Porou e mohio ana ko wai te upoko o te ope: ara e whakahuatia ra e te Waiata:

Ka pau te whakatute atu

E te ope, nau ra e Pape.

Kua whakamaramatia e Apirana Ngata ko Kakatarau a Pape, a ko te haere ki Toka-a-Kuku he ngaki i te mate o

Pakura, papa o Kakatarau. Kaore te Waiata i penei:—

Ka pau te whakatute atu

E te ope, nau ra e Pape, e te Kani,

E te Wera e!

Ki te korero a Nepia Pohuhu, he pu-korero no Wairarapa, ko te haere ki Toka-a-Kuku "he ngaki i te mate a Pakura-hoia he rangatira no Ngati-Porou."

Mehemea he ngaki i te mate o Pakura te take o te haere ki Toka-a-Kuku e tino marama ana ko Kakatarau, tama a Pakura, te upoko o te ope. E rua nga pa i piri ai a Ngati-Porou i te wehi i te Whanau-a-Apanui, ko Rangitukia, ko Whakawhitira; e kiia ana i te mui o te mataku o te tangata o Whakawhitira ka tikotikona te wai inu a ma te taha tonu e whakatahe te paru tangata. I hinga te Whanau-a-Apanui i a Kakatarau ki Rangitukia, kaore i tae ki Whakawhitira—i mōumou tikotiko wai noa nga hapu o roto o Waiapu. No te tau 1834 te riri ki Rangitukia, no te tau 1836 te haere ki Toka-a-Kuku. Ka marama noa ka mutu ano te tangata tika hei "tānara" mo te ope ko Kakatarau anake, ko te toa, ko te kirimate. He aha te wahi ki a te Wera kia tu ko ia hei "tānara"? No Nga-Puhi ke ia.

Kaore aku hiahia ki te tuhituhi whakapapa hei whakaatu i te kawaj o Kakatarau, engari me whakapoto noa. Na Tu-Whakairiora ko Tuterangiwhiu naana ko Te Moahiraia te tamahine raua ko Te Hukarere te taina. Kei runga a Kakatarau raua ko tona taina ko Mokena Kohere i a Te Moahiraia; ko te tatai whanui o Te Kani-a-Takirau, o Te Potae-aute, o Te Houkama, kei runga i a Te Hukarere, haunga ia nga tuhōnātanga o nga kawai. Na, ka marama ano he tika tonu a Kakatarau hei "tānara." Kaore nga ingoa o te Kani-a-Takirau raua ko te Houkamau i te Tiriti o Waitangi engari o Te Potae-aute raua ko Kakatarau.

! kōi korero i te No. 193, i uwi au ko wai ra a te Moko-hoihoi? Ko te korero hoki na Kakatarau i tiki a te Moko-hoihoi ki roto o Ngati-Kahungunu. Kaore tenei ingoa i te mohiotia ki roto o te Wairoa. ! korero a Hori Jury, he iramutu no Te Whatahoro, ki taana whakaaro mo Nuku taua ingoa, ko tetahi tera o nga rangatira o Wairarapa i tae ki Toka-a-Kuku. Ko nga ingoa o Nuku ko Nuku Tewhatewha, ko Nuku-moko-tāhōu; na te ahua pea o ona moko i huaina ai o Ngati-Porou ko te Moko-hoihoi.

Ki toku whakaaro ka poto nga korero o Toka-a-Kuku, hei apiti ki nga korero a Te Mete raua ko Mohi Turei, hei Matakitaki ma nga whakatipuranga kei te po tonu atu.

Kia ora nga kai-korero me nga kai-tautehe, puta atu hoki ki nga Efitā.

Na R.T.K.